

УДК 321.013

Еволюція і поліваріативність республіканської форми державного правління

Петро Мироненко,

кандидат політичних наук,
директор Міжнародного інституту
гуманітарних технологій
myrv@ukr.net

У статті здійснено аналіз закономірностей трансформації республіканської форми правління в соціально-політичному вимірі.

Ключові слова: форма державного правління, монархія, республіка, трансформація, політична влада.

Myronenko Petro. Evolution and diversity of republican state authority form. *The regularities of transformation of republican state authority form in the socio-political dimension are analyzed in the article.*

Keywords: state authority form, monarchy, republic, transformation, political authority.

Мироненко Петр. Эволюция и поливариативность республиканской формы государственного правления. *В статье осуществлен анализ закономерностей трансформации республиканской формы правления в социально-политическом измерении.*

Ключевые слова: форма государственного правления, монархия, республика, трансформация, политическая власть.

Функціональний потенціал політичної системи залежить від ефективності мобілізації конструктивних конфігурацій при організації механізмів реалізації політичної влади, моделювання інститутів державного устрою, кодифікації норм суспільної поведінки в контексті кореляції структурних елементів демократичного соціально-політичного улаштування – громадянського суспільства та політичної еліти. Модифікація тенденцій міжнародного політичного процесу та трансформація його ідеологічного наповнення детермінують модернізацію державного правління. Еволюція теоретичної програми консолідації

Петро Мироненко

державного апарату практично відображається на диференціації функціональних прерогатив політичних інститутів, візуалізації концепції державної політики через режим здійснення політичної влади та рівні артикуляції громадських інтересів і динаміки суспільної активності в рамках побудови продуктивного каналу взаємодії представників державних інстанцій з народом.

Актуальність даного дослідження полягає в необхідності встановлення можливостей вироблення дієвих архетипів конструювання форми державного правління, які на основі власного універсального характеру здатні адаптуватися до варіативних особливостей соціально-політичного простору без деструктивного впливу на політичну свідомість окремих національних ідентичностей глобальної політичної арени. В теоретичних рамках даної роботи, індикатором потенційного створення ефективної моделі розподілу політичної влади виступає аналіз тенденцій модернізації домінуючої на сучасному етапі історичного континууму республіканської форми державної правління з урахуванням поліваріативності результатів її практичної реалізації та компаративного співставлення з альтернативними алгоритмами організації соціально-політичного простору.

Питання улаштування республіканських механізмів здійснення політичної влади завжди займає ключове місце в теоретичній базі політичної науки та бере свій початок ще з епохи Античності, відображаючись у працях класиків тогочасної політичної думки Платона, Аристотеля, Цицерона. Якщо в період Середньовіччя як однієї з початкових стадій генезису категорії „державне правління” уявлення про сутність даного явища уособлювались в монархії, то переворот у розумінні політичної влади та дисбаланс домінування спадкового абсолютизму став результатом демократичного імпульсу соціального протиборства проти феодалного ладу, що здобуло назву буржуазної революції. Хвиля суспільної активності, територіальні рамки якої охоплювали європейський континент та США, підкріплювалась словами наукових трактатів відомих діячів епохи Просвітництва Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Канта, Т. Джеферсона. Трансформація ідеологічного виміру політичного процесу супроводжувалась програмуванням фундаментальних принципів демократичного політичного режиму. Республіканська модель організації політичної влади виступила квінтесенцією наукової інтерпретації улаштування ідеальної політичної системи. Сьогодні проблема організації державної влади через призму республіканських канонів продовжує бути об'єктом дослідження представників різних наукових традицій. На сучасному етапі еволюції теоретичної бази даного формату владної фундаменталізації варто виокремити доробок Р. Даля, Ф. Хаєка, Г. О'Донела, Г. Алмонда, У. Растоу, Р. Інглгарта, С. Хантінгтона, Л. Пая та ін.

Головна мета роботи полягає в дослідженні еволюції комбінацій республіканських конфігурацій державного правління та визначенні діапазону консолідації даного формату організації державної влади

в соціально-політичних реаліях на основі систематизації поліваріативності створених моделей.

Політизація суспільних взаємовідносин та інституалізація процедури реалізації влади стали каталізатором пошуку ідеального алгоритму комплектації політичної системи заснованого на балансуванні симбіозу індивідуальних можливостей соціуму та функціональних прерогатив держави. Закономірність організації політичної влади та опцій діяльності фундаментальних інститутів державного устрою виступає визначальним фактором ефективності існування соціально-політичної системи в цілому та перспектив її успішної модернізації. Один з векторів моделювання політичного простору, що полягає в кодифікації суспільних цінностей в матриці політичного конструювання, виступає республіканська форма державного правління. Політологічний словник визначає поняття республіка як „форму правління, за якої вища влада в державі належить обраним на визначений термін представницьким органам влади, за якої відсутнім є інститут правлячої династії і глава держави як правило, обіймає у сфері особистих та громадянських прав звичайний статус громадянина, несе юридичну відповідальність за свої дії й має обмежений строк своїх повноважень” [1, с. 296].

Альтернативним республіканській моделі механізмів реалізації політичної влади виступає монархія як „форма правління за якою державна влада цілком або частково зосереджена в руках одноосібного глави держави – монарха, здебільшого спадкоємного” [1, с. 208]. В історичній ретроспективі початковим принципом політичного устрою даного формату виступає абсолютизм владних преференцій, що виражається у необмеженому діапазоні здійснення політичної влади главою держави.

Відтак, ключовою ознакою республіканського типу державного устрою являється ліквідація абсолютних і безстрокових прерогатив монарха та заміщення даної інстанції виборними політичними органами, що забезпечує участь громади у процесі циркуляції правлячої еліти. Даний принцип ліг в основу класичного республіканізму сформованого античною науковою традицією у працях Платона і Аристотеля: „магістрати обрані народом в прагненні власного блага, і тільки достойні мужі повинні бути обрані для його досягнення” [2, с. 163]. В даному аспекті, було здійснено аналіз потенційних модифікацій державного устрою на основі форми організації правлячої верхівки. Як результат, виникає платонівська модель державної системи заснована на диференціації функціональних прерогатив громади [3, с. 21] та правомірний контроль за реалізацією громадських інтересів державною владою, виражений у „поліції” Аристотеля [4, с. 129-151]. Характерним для античного етапу становлення уявлень про форму державного правління виступає класифікація моделей організації державної влади на основі принципу правління і кількості управлінців [3, с. 21-25].

Продовжує формування ідеалів республіканської форми державних конфігурацій, представник Римської наукової традиції Цицерон. Мислитель вбачав успіх політичної системи у законодавчій структуризації класових інтересів. В процесі пошуку ідеальних пропорцій конструювання державного апарату Цицерон відзначав схильність деформації управлінських чеснот монархії, аристократії і демократії до тиранії, олігархії та охлократії відповідно, створюючи таким чином фундамент для подальшого аналізу регресивного типу політичних трансформацій. У власній моделі ідеального правління мислитель закріплював значні політичні прерогативи за Сенатом та інтегрував у алгоритми організації політичної влади елементи демократизму, ідентифікуючи республіку як „справи народу” [3, с. 25-26].

Подальший період генезису політичної думки дещо змістив акценти з еволюції наукового осмислення республіки в напрямку закріплення церковної влади в полі прийняття політичних рішень. Сприятливим середовищем для інтенцій духовної еліти виступала форма державного правління змодельована на засадах монархічного типу. Противник даного вектора політичних конфігурацій державного улаштування Н. Макіавеллі, який здійснюючи компаративний аналіз можливих форм моделювання політичної дійсності у свої історичних працях, надавав перевагу республіці як ефективному механізму консолідації суспільства та забезпечення політичної стабільності [5]. Проте надалі, в світлі надмірної диференціації політичних прерогатив викликаних конфліктом громадських інтересів, мислитель надає процесам становлення політичного устрою персоніфікованого характеру, створивши у своїй праці „Державець” образ ідеального правителя здатного регулювати суспільні відносини та досягти балансу у розподілі політичних цінностей завдяки зваженому і прагматичному підході до прийняття політичних рішень [5, с. 160-161]. Екстраполяція макіавелістської моделі харизматичного правителя, наділеного лідерськими якостями та здатного мобілізувати широкий арсенал технологій здійснення політичної влади задля збереження цілісності та ефективності функціонування державного устрою в область сучасних політичних реалій може інтерпретуватись як основа для фундаменталізації президентської форми республіканського правління. До того ж, якщо взяти до уваги контекстуальне обрамлення трактату „Державець”, а саме відсутність територіальної цілісності та політичної єдності в соціально-політичному вимірі сучасних Н. Макіавеллі подій і провести паралелі між політичним становищем країн пострадянського простору у яких деструкція політичного устрою та дисбаланс політичного консенсусу детермінували хаотичність державотворчого процесу, то консолідація функціональної виконавчої влади зосереджена в інституті президентства за умов інтеграції в програму діяльності даної інстанції принципу демократичності та орієнтації на суспільне благо можна розцінювати як універсальну ознаку одного з алгоритмів конструювання

державного правління на перехідному етапі трансформації політичної системи.

Подальша матеріалізація політичної думки в наукових концепціях продовжувала базуватись на співставленні республіканського та монархічного форматів організації державної влади та виокремлення найкращих форм і механізмів політичного конструювання. Переломним моментом у превалюванні республіканізму і становлення матриці ключових принципів республіканських політичних конфігурацій виступає хвиля соціально-політичних перетворень в рамках буржуазної революції. Суспільний імпульс направлений на модифікацію політичного устрою супроводжувався теоретичним осмисленням процесу реконструкції соціально-політичного. Реформація проходила у двох напрямках: комплексної ліквідації монархічного ладу з моделюванням нової республіканської системи організації політичної влади та своєрідним симбіозом монархічної матриці й демократичних принципів характерних республіканізму в рамках конституційної монархії. Прихильником останньої моделі був, зокрема, Дж. Локк, який визначав релевантне значення диференціації політичної влади та ієрархії політичних інститутів в області розподілу політичних преференцій [6]. В рамках даної концепції, успішність державного функціонування залежить від регламентації сфери впливу органів державної влади та узгодженості їх прерогатив. Загалом, принцип диференціації політичної влади в рамках організації державного правління став визначальним етапом еволюції республіканізму і знайшов своє відображення в науковому доробку представників західноєвропейської політичної думки, набувши статусу фундаментальної основи становлення демократичної політичної системи [3].

Наступним важливим принципом представленим в теоретичній матриці республіканської форми правління виступає забезпечення участі народу в державотворчих процесах та прийнятті політичних рішень. Сутність даного елементу організації політичного устрою полягає в обмежені можливостей реалізації індивідуальних інтересів політичної еліти з метою практичного втілення суспільних ініціатив. В контексті розвитку республіканської форми правління, закріплення політичних свобод за народом було направлено на деструкцію абсолютизму монархічного ладу та нівелювання деспотичного режиму. Як результат, виборність органів державної влади покликана гарантувати артикуляцію суспільних інтенцій та детермінувати демократичну циркуляцію кадрового складу владної еліти в рамках республіканізму [7, с. 58].

Загалом, інтенсифікація диверсифікації ідейного наповнення політичного процесу разом з варіативними детермінантами соціального, економічного та політичного характеру відобразились на закономірностях модифікації структурних конфігурацій структуралізму. Інтеграція ідеологічних засад капіталізму в економічний сектор організації державної

системи актуалізує питання регламентації державного контролю за фінансовою сферою суспільної діяльності, асиміляція ліберальної матриці в програму конструювання державного правління потребує визначення діапазону індивідуальної свободи в рамках законодавчого регулювання соціального виміру, а мобілізація функціонального інструментарію державними інституціями визначає рівень демократичності при реалізації державної влади. Систематизація векторів улаштування республіканської форми правління створило значний теоретичний доробок можливих алгоритмів конструювання політичного простору [8, с. 28-30]. Проте, вплив різноманітних факторів структурного та процедурного характеру при практичній реалізації теоретичної бази моделювання республіканського устрою детермінує урізноманітнення формацій республіканізму та диференціацію створених державних конструкцій за чисельними ознаками. В рамках даного дослідження, на основі аналізу реальних моделей організації державної влади в сучасному політичному просторі та теоретичного узагальнення потенційних комбінацій формування республіканської форми правління для класифікації поліваріативності державотворчих процесів в рамках конструктивної матриці республіканізму використано наступні критерії:

1. Принцип диференціації державної влади;
2. Рівень централізації політичних ресурсів;
3. Оптимізація діяльності місцевого самоврядування;
4. Динаміка суспільної активності.

Диференціація органів політичної влади в рамках цілісної політичної системи стала ключовою закономірністю еволюції республіканської форми правління. Розподіл законодавчих та виконавчих преференцій за різними інститутами державної структури – Парламентом і Президентом, нейтралізує абсолютну неподільність політичних прерогатив та демократизує механізми прийняття політичних рішень. Класичними моделями державного правління в рамках владної стратифікації виступають президентська, парламентська та змішана республіка.

Сутність президентської республіки полягає в законодавчій регламентації превалювання виконавчої влади, тобто президентської інстанції. Глава держави володіє перевагою в контексті розподілу політичних цінностей та визначення функціональної компетенції. Прикладом державного устрою даного формату виступають США, Росія та Білорусь. Характерною ознакою президентської моделі виступає домінування глави виконавчої влади в сфері визначення курсу державної політики та можливості впливу на процедури реалізації законодавчих ініціатив в рамках кореляції президентської та парламентської інстанцій. Важливий елемент ефективності державної форми даного типу – індивідуальні особливості, лідерські якості та здатність продуктивно мобілізувати управлінські технології особи, обраної

народним голосуванням в якості президента, що відображається на дещо персоніфікованому характері державного устрою [9, с. 82].

Закріплення превалювання парламенту в рамках організації політичної влади відображається на масштабах функціональних прерогатив та діапазоні законотворчої діяльності даного інституту, комплектуючи парламентську модель державного устрою. Сутність конструктивних ознак даного типу полягають в домінуванні законодавчої інстанції в горизонтальному векторі взаємодії державних органів. За умов парламентаризму, обмежується функціональний потенціал президентського інституту до рівня формального представництва, а виконавча влада закріплюється за урядом, кадровий склад якого визначається колективним рішенням депутатського кола [10, с. 34-36]. Парламентська форма державної влади характерна для Італії, Німеччини, Туреччини. Однією з модифікацій парламентської моделі виступає бікамеральна структура колегіального законодавчого органу, що складається з двох палат, одна з яких формується на основі народного голосування, а інша – законодавчо регламентованими політичними процедурами. Двопалатний парламент може функціонувати в рамках федеративного (Німеччина) та унітарного (Італія) територіального устрою.

Ключовим пріоритетом змішаної форми державного правління, в контексті еволюції державотворчих механізмів, прийнято вважати раціоналізацію функціонального балансу політичної системи та оптимізацію взаємодії владних інститутів. В залежності від повноважень при формуванні уряду та інструментів контролю процесів конструювання державної політики змішана модель організації державних органів поділяється на президентсько-парламентську і парламентсько-президентську форми. Дане політичне середовище створює сприятливі умови для стабілізації уряду як релевантного державного органу і диференціації виконавчої влади. Особливість зазначеної тенденції полягає у можливості порушити традиційні конфігурації форм державного правління: диспропорціональність у діяльності президента та парламенту, що виражається у політичних конфліктах та відсутності консенсусу у прийнятті рішень здатна інтенсифікувати ріст авторитету уряду очолюваного Прем'єр-Міністром, що відкриває шлях для становлення міністеріалізму як альтернативної програми організації державної влади, що заснована на певній автономності функціональних потенцій урядової інстанції [11, с. 57].

Квінтесенцією кореляції владних елементів в рамках модернізації республіканського правління виступає нівелювання централізації політичного ресурсу. Зокрема, в рамках президентського режиму та широкого діапазону функціональних прерогатив даного інституту, можлива надмірна концентрація політичних ресурсів в руках глави виконавчої влади, як результат в процесі трансформацій республіканізму

в межах однієї конфігураційної матриці виникають гібридні політичні режими з ексклюзивною моделлю організації державної влади.

На прикладі аналізу особливостей політичного устрою країн Латинської Америки Г. О'Донел сформував концепцію „делегативної демократії”, що визначала закономірності функціонування президентської форми державного правління і включала наступні елементи:

1. Президент, що ставить себе вище за партійно систему;
2. При наявності парламентського і судового інститутів, відсутній стримуючий механізм практичної підзвітності президента за результати власної діяльності;
3. Президент і його прибічники виступають домінуючим класом політичного середовища;
4. Президент відокремлює себе від взаємодії з іншими органами державної влади і стає єдиною особою відповідальною за прийняття політичних рішень [12, с. 130].

Сутність даної теорії полягає у нівелюванні механізмів децентралізації політичної влади та трансформації президентської форми державного правління заснованої на перманентному функціонуванні принципу „стримування для противаг” в модель організації державної влади з гіперболізацією функціональної компетенції президентської інстанції. Як результат, еволюцію консолідації політичного устрою можна класифікувати на основі рівня концентрації політичних преференцій в руках глави виконавчої влади. Прикладом диференціації управлінських прерогатив президента в рамках здавалося б однакових організаційних конфігурацій може виступати функціональний потенціал даної інстанції в рамках білоруської та американської політичних систем. У першому випадку спостерігається тотальне домінування президентського інституту в області формування соціально-політичного простору і набуття політичного устрою персоніфікованого характеру [13, с. 24-25], у другому – президент вимушений корегувати власні політичні ініціативи задля досягнення компромісу з Конгресом, що поряд з обмеженням часового проміжку президентських повноважень забезпечує циркуляцію представників політичної еліти в межах даного інституту у результаті здійснення демократичних виборів [14, с. 149-150]. Таким чином, на основі теоретичної матриці президентської форми правління через призму практичного еволюціонування виникають гетерогенні політичні моделі з диспропорційним діапазоном демократичних і авторитарних тенденцій.

Наступним каталізатором модернізації республіканізму здатним модифікувати принцип організації політичної влади та ієрархізації функціональних преференцій органів державного управління виступає місцеве самоврядування. Типологічні особливості консолідації політичної влади на місцевому рівні полягають конструюванні механізмів взаємодії органів місцевої влади та державних інститутів національного значення. В рамках модернізації алгоритмів програмування даного зв'язку в контексті

поліваріативності функціонування державної системи виникають варіативні моделі республіканського правління, що диверсифікуються на основі динаміки автономного функціонування муніципалітету. Зокрема, в теоретичній базі даного питання прийнято виокремлювати континентальну модель організації вертикалі політичної влади, що була вперше практично втілена у Франції і набула поширення у глобальних масштабах. Сутність французького механізму кореляції полягає в прямому державному управлінні в усіх адміністративно-територіальних одиницях, що створює своєрідну ієрархічну конструкцію транзиту національних директив [15, с. 8]. Проте в процесі глобальної циркуляції архетипів конструювання політичного устрою, жорстка структуралізація владної вертикалі зазнала впливу більш гнучкої „англосаксонської” моделі, що наділяє муніципалітети значними функціональними повноваженнями і можливостями артикуляції власних ініціатив у національному вимірі [15, с. 345]. Прикладом даної формації виступають США та Німеччини, де нижні палати бікамерального парламенту – Сенат і Бундесрат відповідно, формуються на основі пропорційного представництва адміністративних одиниць. Загалом, одним з критеріїв визначення функціональної компетенції місцевої влади також виступає федеративний чи унітарний територіальний устрій країни. Як результат, в рамках організації державної влади можуть виникнути варіативні моделі політичного улаштування: від унітарної президентської республіки з жорсткою централізацією політичних ресурсів та регламентацією діяльності місцевого самоврядування до федеративної парламентської республіки заснованої на плюралізмі політичних ініціатив і наданні муніципалітетам високого рівня функціональної автономності та можливості презентації власних інтересів на законодавчому рівні через представництво у Парламенті.

Проте, не зважаючи на структурні особливості політичної диференціації, іншим важливим критерієм стратифікації поліваріативності матриці республіканізму виступає соціальний аспект. Наявність громадянського суспільства забезпечує компетентність у реалізації виборчої функції демократичної політичної системи та ідентифікує високу динаміку впливу суспільних ініціатив на прийняття політичних рішень. Активістський тип політичної культури соціуму та інтеграція в закономірності політичних реалій на рівні політичної свідомості визначає рамки консолідації демократичного режиму в межах республіканської форми правління. Низький показник участі суспільства в державотворчих процесах та відсутність практичного функціонування реальних механізмів впливу громади на діяльність владної еліти та визначення курсу державної політики детермінують авторитарні модифікації державного правління та відхилення реальної моделі політичного устрою від теоретичних засад демократичності політичних конфігурацій республіканізму. Таким чином, форма політичного правління та ефективність мобілізації

демократичних інструментів здійснення державної влади знаходиться в прямій залежності від рівня політичних свобод, активізації суспільної діяльності та компетенції політичної ідентифікації спільноти.

Загалом, хоча сутність республіканської модернізації політичного устрою в контексті історичних детермінант полягала в деструкції монархічного абсолютизму в сфері розподілу політичних цінностей, еволюція політичного процесу створила передумови для контамінації опозиційних за своїм ідейним наповненням конфігурацій. Обмеження монополії монарха на політичні преференції конституцією призвело до формування колегіального органу законодавчої влади – Парламенту, що диференціювало політичні прерогативи в рамках конституційної монархії. Варіативність управлінських модифікацій і органів державної влади зумовлена збереженням інституту монарха нівелюються асиміляцією республіканських принципів в монархічній формі політичної системи, що призводить до ідентичності політичного виміру „демократизованої” монархії і традиційної республіки. Своєрідний симбіоз програм політичного конструювання втілений у „монархічному республіканізмі” продовжує існувати у сучасному політичному просторі, зокрема у таких державних одиницях як Велика Британія, Данія, Нідерланди, Швеція, Іспанія.

Як висновок, аналіз практичної реалізації теоретичних засад республіканізму підтверджує модифікаційне різноманіття республіканської форми правління. Варіативні чинники виражені у системі диференціації органів державного управління, рівні децентралізації політичної влади, механізмах здійснення управлінських прерогатив, організації функціонального поля місцевого самоврядування та діапазону можливостей участі суспільства в державотворчих процесах детермінують диверсифікацію векторів консолідації республіканських політичних конфігурацій. Результатом такого плюралізму політичного конструювання виступає поліваріативність моделей організації політичної влади в межах матриці республіканізму. Трансформація політичного середовища заснована на ідеологічній спрямованості, національних особливостях, соціальних інтенціях відображається на модернізації республіканської форми організації політичної влади. У результаті, практичне моделювання державного устрою супроводжується реформуванням республіканської парадигми.

Список використаної літератури

1. Політологічний енциклопедичний словник : Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
2. **Ward L.** The Politics of Liberty in England and Revolutionary America. – Cambridge University Press, 2004. – 459 p.
3. **Nelson B.** The Making of the Modern State. – Palgrave Macmillan, 2006. – 177 p.

4. **Goodman L. E., Talisse R. B.** Aristotle's Politics Today. - SUNY Press, 2008. - 167 p.
5. **Bock G., Skinner Q., Viroli M.** Machiavelli and Republicanism. - Cambridge University Press, 1993. - 316 p.
6. **Locke J.** Two Treatises on Government: A Translation Into Modern English. - Industrial Systems Research, 2013. - 238 p.
7. **Young J. H.** International Election Principles: Democracy & the Rule of Law. - American Bar Association, 2009. - 546 p.
8. **Pangle T. L.** The Spirit of Modern Republicanism: The Moral Vision of the American Founders and the Philosophy of Locke. - The University of Chicago Press, 1990. - 334 p.
9. **Mettenheim K.** Presidential Institutions and Democratic Politics: Comparing Regional and National Contexts. - JHU Press, 1997. - 303 p.
10. **Cheibub J. A.** Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy. - Cambridge University Press, 2007. - 202 p.
11. **Lyon V.** Power Shift: From Party Elites to Informed Citizens. - iUniverse, 2012. - 321 p.
12. **Linz J., Valenzuela A.** The Failure of Presidential Democracy. Volume 1. - JHU Press, 1994. - 192 p.
13. **Rausch N.** Prospects for Democratic Regime Change in Cuba and Belarus Civil Society and Political Culture. - GRIN Verlag, 2008 - 76 p.
14. **Vile M. J. C.** Politics in the USA. - Routledge, 2007. - 318 p.